„Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира..."

ГЕОРГИ БЕНКОВСКИ

ИЗДАТЕЛСТВО
НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

БИБЛИОТЕКА „РЕВОЛЮЦИОННИ БОРЦИ"

НИКИФОР ГОРНЕНСКИ

ГЕОРГИ БЕНКОВСКИ

(БИОГРАФИЧЕН ОЧЕРК)

ИЗДАТЕЛСТВО
НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ
СОФИЯ 1955

Априлското въстание през 1876 г. е най-високата точка в развитието на нашето националноосвободително революционно движение. Доведени до непоносимо положение от феодалната експлоатация и варварския деспотически режим на турското правителство, от неимоверно тежките данъци, от глада за земя и разорението на занаятчиите, българските селяни и занаятчии се вдигнаха на въоръжено въстание, на борба на живот и смърт за своето освобождение.

В тази величествена борба народните маси излъчиха множество талантливи дейци, най-видните от които бяха наречени апостоли. Сред тях лично място зае Георги Бенковски — бележитият организатор и ръководител на Априлското въстание. Негов съвременник казва, че Г. Бенковски е въплътил ярко на практика идеята за освобождението, към което стремежът на всички българи бил в своя апогей през пролетта на 1876 г.

Георги Бенковски е забележителен революционер-демократ, верен последовател на идеите на Васил Левски и Христо Ботев за освобождение чрез всеобща революция, за безпощадно унищожение на феодалния гнет. Бенковски вдъхновено прозря, че революцията назря у нас като селска революция. Нейна движеща сила бяха селските маси в съюз с разорените занаятчии. Работническа класа тогава още нямаше. Буржоазията не само че не искаше да участвува във въстанието, но съглашателствуваше с турските поробители и извършваше най-черни предателства.

Ето защо „... в периода преди появата на пролетариата, истински революционер е могъл да бъде само селският революционер, само борецът за пълното освобождение на селяните от оковите на феодализма и крепостничеството, без каквито и да е остатъци“ (В. Червенков).

Георги Бенковски ненавиждаше еднакво турските паши и бейове и българските чорбаджии и буржоазията. Той вървеше по пътя на Васил Левски. За Левски селяните разказвали, че най-много мразел богатите, особено чорбаджиите, които наричал с най-обидни прозвища, окачествявал ги като „кърлежи, десет пъти по-лоши от турците“. Така още по време на изграждане на революционната организация на преден план изпъквал класовият характер на националноосвободителната борба.

Селският характер на въстанието се откроил ясно и определено по време на непосредствената му подготовка. Във всички случаи Г. Бенковски действувал като последователен вожд на селската революция. Той винаги се отнасял строго, резервирано и бдително към представителите на заможните слоеве и същевременно — с пълно доверие и безгранична любов към бедните селяни. Когато получавал техните писма, най-напред ги целувал, отварял ги с почитание и като ги прочитал пред всички присъствуващи, казвал:

„Я гледайте, бе братя! Как вразумително, как чистичко и скромно пишат сиромасите селяни! Как да не отиваш да мреш за тия хорица? Ето на́, ясно се вижда, че тоя народ желае да се отърве.“

Бенковски безпределно обичал трудещите се и смъртно ненавиждал чорбаджиите. Той считал, че техните главатари се намират в Копривщица, родния му град, и затова често казвал в отговор на Захари Стоянов, който го канел да отиде в града: „Моето влизане в Копривщица трябва да се предшествува с отсичането на стотина глави.“ И готвел списък на чорбаджиите, които трябвало да бъдат премахнати.

По силата на историческите условия Г. Бенковски си остана велик революционер-демократ. Величието на Бенковски, както и на Ботев и Левски, се крие в безсмъртното им дело. От всички апостоли в страната той има най-големи заслуги в подготовката, организацията и провеждането на Априлското въстание.

*
* *

Истинското име на Георги Бенковски е Гаврил Груев Хлътов. Роден е през септември 1843 г. (според някои източници — година-по-рано, а според други — година по-късно). Баща му бил дребен търговец-занаятчия. Починал още когато децата му били невръстни. Непосилният труд на майката-вдовица едва осигурявал оскъдното съществуване на разореното семейство.

Родното градче на Бенковски, Копривщица, е едно от балканските селища, възникнали през турското робство като центрове на занаятчийска промишленост. Някога на мястото на Копривщица е имало само дърварски и пастирски колиби. Постепенно тук се разраснало голямо селище, жителите на което се препитавали с дърводобив, скотовъдство и занаятчийство. Техният труд бил ограбван от турци и местни богаташи. В последните десетилетия на робството Копривщица била прочута със своите чорбаджии — посредници на турската власт и върли изедници на поробеното население. Безмилостният грабеж на чужди и свои потисници правел несигурно препитанието на много бедни занаятчии и те търсели спасение в безотрадно гурбетчийство.

След като завършил основното училище в Копривщица, Гаврил Хлътов споделил тежката участ на занаятчийски чирак и гурбетчия. Отначало бил даден да учи занаят — терзийство-абаджийство. Така след училищната скамейка той прекарал остатъка от детството и юношеството си на терзийския нар, дето от сутрин до вечер, седнал с присвити крака, се учел да шие аби и потури. В неговите гърди биело неспокойно сърце. Още твърде млад той влязъл в очите на чорбаджиите и турските власти като бунтар. След него ходели като сговорна дружина много младежи. На едно черковище под връх Богдан, където копривщенци и селяни от близките села се събирали всяко лято на Спасовден, Бенковски и дружината му се явили веднаж с развято червено знаме. Присъствуващите чорбаджии позеленели от яд и казали на едно турско заптие да смъкне знамето. Бенковски и другарите му не само че не позволили това, но набили заптието и се завърнали в Копривщица с развято знаме. Там мюдюринът арестувал Бенковски и го глобил, но той отказал да плати сумата. „Когато видиш от мен

пара — заявил той на мюдюрина — да я заковеш на конашката порта!“

Еднообразният несносен живот на калфа, притесненията на чорбаджии и местни власти измъчвали Бенковски. Едва 17—18-годишен той захвърлил иглата и ножицата и заедно с двама свои другари заминал на гурбет в Мала Азия. Там българите отивали не само да търсят препитание, но и тогава, когато искали да се скрият от преследващите ги власти. В Анадола придвижването от едно място на друго ставало по-безконтролно, а заличаването на следите, укриването на самоличността и пребиваването под чуждо име не било трудно. Затова тук забягвали от България и народни отмъстители. В Мала Азия Гаврил Хлътов се установил временно в Денизлий, където отворил дюкян. Но търговията не задоволявала свободолюбивия и темпераментен младеж, който бил пленен от образите на народните борци, възпети от бунтовните песни, народните предания и разкази, слушани в родното място. Твърде скоро той се свързал с трима бегълци, бивши участници в чета, която действувала в Средногорието. Те се укривали от властите.

Освен с тях Гаврил Хлътов дружел и с разни други „хаймани“. Ненавиждащият султанската власт бунтар съчувствувал на всички, които не я зачитали и действували против нея — като се почне от българския хайдутин и се стигне до невежия анадолски контрабандист. Настроен непримиримо към турската феодално-деспотическа система, Гаврил Хлътов търсил навсякъде нейното отрицание и всеки изхождащ от народните низини неин враг бил за него приятел и съюзник. Тази линия проличава в неговото поведение през целия му героичен живот. Той едновременно гори от родолюбие и любов към трудещите се от всички народности, включително и към трудещите се турци. Това той ще покаже на дело много пъти сред пламъците и димящата кръв по време на въстанието. Същевременно в неговите гърди киплява смъртна ненавист към вековния потисник и мъчител. Желанието му за мъст се засилило още повече, след като се завърнал в родния край, дето видял и лично изпитал как поробителят „беснее над бащиното му огнище“.

В Копривщица Гаврил Хлътов престоял малко време и отново се отправил на гурбет към чужди краища. Както бил обичаят, той си устроил малко прощално търже-

ство — извикал музиканти да го съпровождат със свирнята си, когато напуска Копривщица, възседнал буен кон. Местните турски власти и големеещите се чорбаджии решили да помрачат прощалното тържество на този свободолюбив българин и да му напомнят, че е безправен рая. Те го свалили от коня, арестували го и безпричинно го задържали до вечерта в конака. След преживяното унижение Гаврил Хлътов не искал да остане нито час повече в Копривщица. Той веднага отпътувал с люта закана да отмъщава на притеснителите, докато е жив, и да не се връща в родното огнище, докато не бъде в състояние да изпълни своята закана. Между думите и делата му не съществувало ни най-малко противоречие. Такъв бил характерът му, в който се съчетавали най-хубавите черти — свободолюбие, демократичен и непреклонен дух, ревниво опазване своята лична чест и национално достойнство.

Завърнал се отново в Мала Азия, Гаврил Хлътов се занимавал известно време с търговия, дружил с хора с буйни натури, чиито действителни имена били неизвестни на околните, т. е. назовавали се само с псевдоними. За малко той пребивавал в големия град Смирна като прислужник на персийския консул. Често го срещали като кръстосва по гори и долища, по села и градове. Ходил чак в Египет, преоблечен ту като персиец, ту като ходжа или прост турчин. Не останало кътче от страната и от Цариград, в което той да не надзърнал. Пълното опознаване на живота в прогнилата Отоманска империя било покъсно от голяма полза за него в борбата, която приближавала с бързи крачки.

От неговото око не избягвало ни едно по-значително събитие на Балканите и в родината. Дейността на революционната емиграция живо го интересувала. Душата му копнеела да се озове на братска румънска земя, където апостолите на свободата намирали радушен прием и отдавали своите сили за народното дело. И той се отправил към Влашко. Пристигнал в Лом при свои роднини и с тяхна помощ преминал Дунава. На своята майка Бенковски писал, че повече няма да се занимава с търговия, а отива във Влашко, за да започне друг „занаят". А този занаят бил да се бори за свободата на своя народ. За да подчертае това, той заградил написаното с черно мастило, а отдолу поставил черен кръст — в знак на готовност да

не пожали нищо, дори и живота си, за жадуваната свобода. През зимата на 1874/75 г. той бил вече сред революционерите, които след смъртта на Васил Левски се сплотили около Христо Ботев, под чието ръководство БРЦК подновил своята дейност и събирал сили за великото народно дело. Гаврил Хлътов завързал тясна дружба с дългогодишния революционер и бивш заточеник в Диарбекир Стоян Заимов — един от първите, които правилно оценили организаторските способности и решителността на Бенковски като революционер. Във Влашко Г. Хлътов разнасял и продавал хляб, за да се препитава, четял и разпространявал сатиричния в. „Михал", слушал спорове и станал пламенен революционер — последовател на Хр. Ботев.

През 1875 г. избухнало въстание в Босна и Херцеговина. То било посрещнато с възторг и ентусиазъм от българските революционери. Чрез своя вестник „Знаме", който бил знаме на революционните емигранти, Хр. Ботев повел пламенна агитация за присъединяване на нашия народ към въстанието на братята босненци и херцеговинци и за превръщането му в една обща революция на поробените балкански народи за събаряне на турската феодално-деспотическа система.

„Сега е времето — пишел Ботев — да извикаме народа на въстание и като разделим силите на общия ни враг, да помогнем на себе си и на своите братя."

Начело с Ботев била подета кампания за събиране помощи за въстаналите босненци и херцеговинци. За целта бил образуван от българските емигранти комитет. Същевременно се извършвали приготовления за организиране и вдигане на въстание в България. През август 1875 г. било свикано „главно" събрание на представители на повечето емигрантски комитети, на което бил избран БРЦК в състав: Христо Ботев, Ив. Драсов, Др. Шопов, д-р Чобанов и Д. Ценович. Събранието решило да се изпратят в България апостоли, които да вдигнат въстание. Ботев заминал за Одеса, за да достави средства и оръжие за въстанието. Решено било също да се организира една чета от решителни дейци, която да отиде в Цариград и да предизвика огромен пожар. Избухването на този пожар едновременно с въстанието трябвало да отвлече вниманието и силите на султанското правителство. По предложение на Стоян Заимов Гаврил Хлътов бил натоварен с

тази задача. С това започнало неговото активно участие в революционната борба.

Гаврил Хлътов се заел с подбирането на необходимите за тази задача лица. Той намерил 35—40 емигранти в Румъния и сформирал от тях дружина, с която се отправил по море за Цариград. Всички били снабдени с фалшиви паспорти и с необходимите средства за път, доставени от революционната организация. Ръководството на дружината и съставянето на плана за пожара било възложено на Гаврил Хлътов. След проучване и определяне на удобните за запалване места, той трябвало да наеме къщи и помещения за хората си, откъдето те едновременно да запалят града. Било уговорено това да стане, когато получат от Стара Загора телеграма с условно съдържание, означаващо, че въстанието в България е пламнало. След едномесечни приготовления и очакване Гаврил Хлътов бил изпратен обратно в Букурещ за допълнителни средства. Именно сега той за пръв път пътувал под чуждото име Бенковски. При снабдяването си с фалшив паспорт той използувал Антон Бенковски, както се наричал един полски емигрант в Турция, където последният се озовал след бягство от заточение, осъден за опит да убие Варшавския губернатор. По-късно Гаврил Хлътов подменил малкото име Антон с Георги и така влязъл в нашата история под името Георги Бенковски. В негово отсъствие другарите му в Цариград научили за неуспеха на въстанието и веднага отпътували с параход за Румъния.

Насроченото през септември 1875 г. въстание в България не обхванало страната главно поради недостатъчна подготовка. Сравнително по-дейна подготовка имало в Старозагорско, но там въстанието било смазано още в началото, поради предателство на чорбаджиите. Опити за въстание имало в Шуменско и Русенско, но и те били потушени в самото начало.

Неуспехът на въстанието предизвикал разстройство в БРЦК. Сред ръководството на емиграцията настанали големи недоразумения, които принудили Хр. Ботев да си даде оставката от ЦК.

Положението на българския народ от ден на ден ставало по-непоносимо. Варварският деспотически режим на султанска Турция и неимоверно тежката данъчна система били нетърпими повече. Гладът на българските селяни за земя и разорението на занаятчиите ги карали да

търсят единствено спасение в революцията. Въоръженото въстание за освобождение и осигуряване условия за човешко съществуване било насъщна необходимост. Готовността на народните маси за борба на живот и смърт нараснала като никога дотогава. Пред апостолите стояла неотложната задача да се заемат с непосредствената подготовка и организиране на въстанието.

След като не успели да вдигнат въстание през септември 1875 г., апостолите се завърнали в братска Румъния. Тяхно средище станал град Гюргево. Тук се установили Панайот Волов, Стоян Заимов, братя Никола и Георги Обретенови, Георги Бенковски (Гаврил Хлътов), Георги Икономов, Иларион Драгостинов, Христо Иванов (Големия), Христо Караминков (Малкия), Стефан Стамболов, Георги Апостолов, Никола Славков, Георги Измирлиев, Иваница Данчев, Тодор Кирков и др. В края на 1875 г. бил основан нов ЦРК, в който били включени най-опитните и проверени революционери. Те заседавали често и запазвали в пълна тайна своите решения за подготовката и провеждането на въстанието. Христо Ботев, който по това време бил в Букурещ, не можал да участвува на заседанията на Гюргевския ЦРК, но като вожд на революционерите бил запознат с решенията. Той ги одобрил и с всички сили се заел да организира българските патриоти-емигранти в Румъния, за да се поставят на разположение на своя народ, когато въстане за свободата.

Още по време на заседанията на ЦК в Гюргево Георги Бенковски удивил всички апостоли с една своя постъпка, напомняща случая, когато Васил Левски залепил плесница на един шпионин и му казал: „Аз съм Левски, иди ме предай!“, а след това успокоил присъствуващите, че подлецът няма да има кураж да извърши предателство. На едно от заседанията нахълтал таен полицай, насочен към апостолите от един турски агент. Без да чука, полицаят се вмъкнал нахално в стаята и започнал да пита, що за хора са събраните там. Докато другите търсели някакъв отговор, за да го заблудят и отпратят, Георги Бенковски станал, ударил плесница на нахалника, хванал го за яката, изхвърлил го навън, като му казал, че най-напред трябва да почука на вратата и след като получи разрешение, тогава да влиза вътре. Това действие на Бенковски убило всякакво желание у полицая да се интересува и да безпокои по-нататък събраните.

След тая случка апостолите, повечето от които дотогава не познавали качествата на Бенковски, започнали да гледат на него още по-внимателно и високо да го ценят.

Гюргевският комитет изработил правилници, наставления, уточнил методите за агитация, текста на клетвата, която трябвало да полагат приетите в революционната организация, определил начините за съобщение между комитетите, предвидил създаването на своя полиция и тайна поща и приел план на въстанието. Страната била разделена на четири революционни окръзи: I — търновски, II— сливенски, III — врачански и IV — пловдивски (панагюрски). На всеки окръг било определено ръководство от няколко апостоли, от които един главен, от предводители (войводи) и от помощници на апостолите. Ръководствата на окръзите били напълно равноправни, но било набелязано координирането на действията им да става чрез ръководството на I окръг.

Георги Бенковски бил определен за апостол в IV окръг, в който за главен апостол бил назначен Панайот Волов. Волов обаче не след много преценил, че Бенковски го превъзхожда като организатор и ръководител, и доброволно му отстъпил своето място.

Гюргевският комитет дал пълномощия на апостолите, в които определил техните права и задължения. След като положили клетва за вярна служба на отечеството, апостолите се отправили през замръзналия Дунав за определените им райони.

Първи преминали Георги Бенковски и Панайот Волов. Това станало през януари 1876 г. В нетърпимо мразовита нощ, когато само карпатските вълци скитали към поюжните места, двамата апостоли ръка за ръка вървели по хлъзгавия лед на голямата река при Оряхово. Някъде в средата на Дунава имало тясна ивица, непокрита още с лед. Напразно двамата другари се мъчели да я заобиколят ту от едната, ту от другата страна. Тя била дълга няколко километра. Тогава те се принудили да се върнат на румънския бряг, взели дъски, поставили ги над незамръзналата ивица и преминали по това опасно мостче. От тежестта ледът дотолкова хлътнал, че отгоре се разляла вода, която ги измокрила до колене. От Оряхово двамата били снабдени с комитетски коне. Преминали през Бяла Слатина, Враца, Ботевградския проход, Пирдоп и Клисура, облечени с аби и потури от карловски шаек като

търговци-джелепи, и се озовали в пределите на свся IV окръг.

В Клисура те основали първия частен комитет в окръга (края на януари 1876 г.). Бенковски произнасял, а приетите в революционната организация членове повтаряли думите на бунтовната клетва. Така било изградено първото звено от дългата поредица революционни комитеги — новоизградени и възстановени върху положените от Васил Левски основи. Комитетите в IV окръг били огнища на революционна пропаганда и на трескава подготовка за въстание. Главната работа по изграждането и възстановяването на комитетската организация извършил Георги Бенковски.

От Клисура апостолите отишли в Карлово, родния град на великия апостол на свободата — Левски. Тук старият революционен комитет продължил да действува и след смъртта на своя основател — Васил Левски. Бенковски и Волов дали на комитета упътвания как да бъде разширен и укрепен и върху какви нови начала да води дейността си с оглед на близко въстание. След това те се отправили за Пловдив. По пътя си основали или съживили старите комитети в редица села. В Пловдив апостолите направили събрание в къщата на бъдещия герой — чизмаря Кочо Чистеменски. Тук те изложили цялата програма на Гюргевския комитет за вдигане на въстанието. И тук бил организиран местен революционен комитет. В с. Царацово, където живеел прочутият другар и укривател на Васил Левски — Иван Арабаджията, бил възстановен старият комитет.

Оттук Бенковски и Волов тръгнали в различни посоки. Те си разпределили селата и градовете в окръга, като по-късно дали райони за работа на Тодор Каблешков и Захари Стоянов. Най-успешна подготовка на въстанието имало в краищата, обходени от Бенковски.

От Царацово Г. Бенковски отишъл в с. Дуванлий, а след това посетил с. Елешница и Старо-ново-село (Старосел). И в трите села той основал комитети и заклел членовете им. След това за пръв път се озовал под чуждо име в родния си град Копривщица. Тук Бенковски основал революционен комитет и дал нареждания и напътствия как да се изгражда организацията, как да се привеждат в известност силите, оръжията и бойните припаси, как да става снабдяването на въстаниците с необхо-

димите за борбата вещи, полагането клетва, събирането на парични вноски, как да се организира поща, тайна полиция и пр. От присъствуващите на учредителното събрание на комитета само един познал, че под името Георги Бенковски се крие копривщенецът Гаврил Хлътов, и разкрил това пред Тодор Каблешков и даскал Найден. Пълната неизвестност около личността на апостолите била извънредно необходимо условие за опазване на организационната тайна. Затова Бенковски, Волов и други се движели само под псевдоними. Друга предпазна мярка, практикувана главно от Бенковски, било да се сменя всяка вечер квартирата, да се пътува само нощем, и то с верен човек.

От родния си град Бенковски се отправил за будното българско село Стрелча. По пътя той огласявал Балкана с песента си. Тия, които го съпровождали, разказвали, че той, като Левски, много обичал да пее.

Стрелча, както и Панагюрище, е била посетена от Васил Левски, а по-късно от Т. Каблешков. Тук бил поддържан буден революционен дух. Затова веднага след пристигането си в Стрелча Г. Бенковски свикал около 30 изпитани родолюбци, показал им пълномощното си от БРЦК и ги заклел като членове на революционната организация. След заминаването на Бенковски стрелчанци избрали комитет, състоящ се от председател, двама члена и секретар и двама куриери, които Бенковски препоръчал преди заминаването си.

Георги Бенковски действувал в селата решително и вярвал напълно, че местните революционери ще продължат организационната работа, на която той слагал началото. По-другояче постъпил той в Панагюрище, което споходил след Стрелча. В Панагюрище имало комитет, основан още от Левски, който след гибелта на апостола изпаднал в бездействие, но все пак не се разтурил. Тук Бенковски се заел грижливо да проучи условията, които не били еднакви с условията в селата.

Първоначално Бенковски провел в Панагюрище събрание в много тесен кръг — от 4 души, на което било обсъдено кому и доколко трябва да се окаже доверие. Било прието да бъдат привлечени още 4 души и заедно с тях се състояло второ събрание, на което било решено да се приемат в продължение на няколко дни много други членове в революционната организация. Така пред-

пазливо проучвал и подбирал Г. Бенковски градските представители. В Панагюрище имало и много хора, които по социално положение били селяни. Към тях Бенковски се отнесъл с най-голямо доверие. Селските революционери-панагюрци оправдали напълно доверието на Г. Бенковски. Това било схванато и отразено много вярно преди почти половин век от историка на Априлското въстание Д. Страшимиров, който като разглежда първото отиване на Бенковски в Панагюрище, пише:

„От ентусиастите, повече селяци — демократи в своята душа — панагюрци, той не настоял да иска повече. Той се положил на тях, уверен, че те с песни и хоро ще поведат напред онова дело, което със сърце прегърнат, и което и поведоха по-подир.“*

Селските революционери от Панагюрище са били най-здравата опора на въстанието в града, който се превърнал в столица на освободената с кръв територия.

Обиколката на Г. Бенковски след това продължила по посока на Пазарджик. Апостолът минал през с. Попинци, където установил здрава връзка, и след това пристигнал в Пазарджик. И тук, както в Панагюрище, той бил предпазлив и осторожен: едва след второ, по-разширено събрание той заклел революционерите. След заминаването му те излъчили комитет. Освен председател, секретар и касиер в него влизали началникът на тайната полиция и завеждащият въоръжението. По-късно Бенковски изпратил свой делегат, за да преустрои комитета, който бил разширен и се състоял от 12 души.

Като се завърнал отново в Панагюрище, Бенковски заклел приетите в организацията, след което бил сформиран приготвителен (акционен) комитет. Дейността на комитета се направлявала непосредствено от Бенковски, който сам председателствувал и ръководел заседанията му, когато бивал в града. В негово отсъствие го замествал учителят Павел Бобеков.

По-нататък обиколката на Бенковски обхванала селата в Средногорския хълмист лабиринт на поречието на р. Тополница. В с. Баня той заклел доверените на делото хора, а в селата Мечка, Поибрене и Петрич основал комитети. След като членовете им полагали клетва, Бенковски давал обширни напътствия как да разясняват

* *Д. Т. Страшимиров*, История на Априлското въстание, т. II, Пловдив, 1907 г., стр. 91.

програмата на БРЦК сред съселяните си и да ги подготвят за въстанието, с какви мероприятия да се заемат найнапред и как да ги изпълнят, какво да приготвят и т. н. С чувство на най-голямо задоволство от постигнатото и от състоянието на духовете в селата Бенковски се завърнал в Панагюрище. Там се събрали с П. Волов и заминали отново за Пазарджик. Пазарджишкият комитет провел в присъствие на Бенковски и Волов заседание за обсъждане работата в околните села. След това двамата апостоли се отправили към родопските селища. До Радилово те пътували заедно и оттук Волов продължил за Батак, а Бенковски останал в селото и основал комитет. След това той отишъл в Пещера, но скоро се уверил, че хората, с които бил свързан, са колебливи. Тук оставил двама дейци, изпратени по негово искане от пазарджишкия комитет, да основат комитет, а сам той заминал за Брацигово. В Брацигово Бенковски основал комитет, членовете на който положили клетва. След като заминал апостолът, те привлекли нови съучастници и повели дейна агитационна и организационна работа из околните села, в резултат на което били основани нови революционни комитети. За тия успехи голяма заслуга имал Васил Петлешков, бъдещият герой на въстанието в Брацигово.

Била посетена от Бенковски и Перущица, чиито герои се обезсмъртили с подвига си в дните на въстанието. И тук Бенковски основал комитет, членовете на който положили клетва и в присъствието на апостола си избрали ръководство от четирма души начело с Петър Бонев и Спас Гинев.

Георги Бенковски продължил обиколката си, като минал през Пловдив, и се озовал отново в района на р. Тополница. В селата, които той сноходил сега за пръв път, заварил твърде подготвена почва за работа в резултат на дейността на комитетите, основани вече от него в другите села. След като посетил с. Мухово, където заклел съучастниците, Бенковски свикал в манастира при с. Калугерово, Пазарджишко, събрание на най-преданите на освободителното дело хора от околните села: Калугерово, Церово, Лесичово, Славовица, Кара-Мусал (Виноградец), Динката, Щъркелово, Елешница, Сърт Харман (Горно Вършило), Ветрен, Калагларе (Долно Легски) и Елшица. След пламенна реч на Бенковски ентусиазираните представители положили клетва и достойно я из-

пълнили: във всяко представено село те основали комитет, а по-късно взели дейно участие в неравната борба.

Тази сбирка в манастира говори за размаха на Бенковски, за успеха на организационната му дейност, за това, че той правилно познавал революционната готовност и енергия на селските маси.

След събранието Бенковски посетил с. Ветрен, а оттам, според някои данни, ходил и до Самоков.

Бенковски бързо се утвърдил като всепризнат ръководител в окръга. Всички го ценели, почитали и слушали, защото за тях той бил олицетворение на революционната власт. Помощник-апостолът в IV окръг — Захари Стоянов пише за Бенковски следното: „... По вътрешно настроение аз благоговеех напреде му, чаках да ме попита, та тогава да се обадя, доброволно признавах, че той е велик, с една реч — изповядвам се чистосърдечно, — бях омаян от Георгя Бенковски... Не само в нашия IV окръг, но по всички други окръзи из България не е имало апостол, който да се държи като Бенковски, да се явява по селата, накичен с оръжие и заобиколен от 10—15 души адютанти; а всеки е в състояние да разбере като какво впечатление е произвеждал той и на така въодушевеното население."* Бенковски точно определял къде е необходимо предпазливост и къде може да действува открито. В с. Мечка, Панагюрско, той провел в края на март открито селско събрание, държал пламенна реч пред цялото население, отговарял на зададените въпроси, разяснявал, напътствувал. Събранието завършило с полагане на обща клетва. Млади и стари, юноши и беловласи старци, едва подпиращи се на тояжките си, се заклевали с бликнали от радост сълзи, че ще дадат кръвта и живота си за блену ваната свобода.

Георги Бенковски бил олицетворение на революционната решителност, инициативност и предвидливост. Той проявил необикновени организаторски, военноначалнически и държавнически качества. В късо време той успял да създаде стегната революционна организация и да установи в навечерието на въстанието народната власт в Средногорието. В Панагюрище и околните български села Мечка, Поибрене, Мухово, Петрич и др. турската

---

* *З. Стоянов,* Записки по българските въстания, София, изд. Игнатов, стр. 243.

власт съществувала само формално. Нейните полицейски наредби, съдопроизводство, събиране данъци и др. разпореждания престанали да се изпълняват. Там действували нарежданията на революционния комитет. За преминаване през окръга били издавани свободни билети, с които по-лесно се пътувало, особено в западната му част, отколкото с официалните султански тескерета. Навсякъде по села и пътища имало поставени комитетски караули. Селищата били охранявани нощем от въоръжени стражи, които контролирали всяко движение, посрещали и обслужвали куриерите и апостолите. За разпознаване на революционерите и комитетските куриери Георги Бенковски въвел пароли.

При проверка, както описва Захари Стоянов, стражите били заварвани бодри и бдителни, намирали ги на крака с оръжие в ръце, усещали отдалече приближаващите се, изпълнявали всички правила „като редовна войска."

Освен нарядните стражи нощем излизали и доброволци. Един селянин от с. Баня, Панагюрско, казал: „Не беше тая вечер наш ред да излезем на стража, но що да правим затворени в къщи? Нито сън те хваща, нито работа ти се върши; излязохме да се порадваме на гората, да й се научим отсега."

Колкото повече напредвала подготовката за въстание, толкова по-взискателен ставал Бенковски. Вместо да се самоуспокоява и задоволява от успехите, той увеличил взискателността и непримиримостта си към слабостите. Нищо не одобрявал, от всекиго бил недоволен за нещо: едни критикувал за нерешителност, други — за скъперничество, трети — че не са пламенни патриоти и т. н. Веднаж той силно се разсърдил на панагюрци, задето не предотвратили срещата му с турските заптии, когато влизал една нощ с другарите си в града. Заптиите искали да задържат Бенковски, понеже бил непознато за тях лице. Бенковски поискал да бъде наказан със смърт заптието Хасан, който най-много настоявал да го арестуват. Не можел да прости дръзкото му държание — сякаш и заптиите са били длъжни да бъдат послушни на разпоредбите на революционния комитет. В случая Бенковски внушавал високо самочувствие в собствените сили на утрешните въстаници и същевременно ги подготвял за самоуправление в бъдеща освободена България.

По села и градове бойците били разпределени в десетки и стотни, а в Панагюрище и Копривщица — и хилядни, начело с командири: десетници, стотници и хилядници. Десетниците и стотниците били длъжни да провеждат бойно обучение с целите си десетки и стотни, което те правели нощно време вън от селата. Били провеждани предимно упражнения в стрелба, за да привикнат бойците да стрелят по „нишан". По такъв начин били изградени основите на бъдещата въстаническа войска. Георги Бенковски съставил правилник за длъжностите на стотниците, десетниците, домакинските органи, куриерите и пр., за дисциплината, чинопочитанието и мн. др. Той ясно разбирал, че без устав и правилник, без единоначалие на бойния командир е невъзможно изграждането на войската като организирана въоръжена сила на въстаналия народ.

Освен мъжете, които усилено се въоръжавали и обучавали за бой, в подготовката на въстанието участвували и жените. Те тъчели навуща, приготовлявали сухар, правели фишеци и леели куршуми. Учителката Райна Попгеоргиева приготвила по поръка на Г. Бенковски знаме на IV революционен окръг от копринен плат, от едната страна зелено, от другата червено, с извезан от едната страна надпис: „Свобода или смърт", а от другата страна лъв, който тъпче полумесец.

Извънредно важна роля в подготовката на въстанието изиграло свикането по идея на Г. Бенковски събрание на представителите на революционните комитети от IV революционен окръг. Събранието станало в средата на април 1876 г. в местността Оборище, близо до Панагюрище, и с право е наречено Първо българско народно събрание. Целта на събранието била обявена в окръжно до революционните комитети, съставено от Г. Бенковски. Под негова диктовка (той можел едновременно да диктува безпогрешно на няколко писари) били написани над 100 писма, които тайните куриери разнесли по селата.

В Оборище присъствували 57 делегати на 49 селски и 8 градски комитети. Бенковски бил непримирим към неизправността в пълномощията и отчетите на градските представители, а към сведенията на селските комитети бил снизходителен и казвал с умиление: „Колко пушчици имат сиромасите, куршуми, барутец, храна, доби-

тък: имат ли си войвода — всичко ти изложили така, като че ли го гледаш напреде си. Мили братя!“

Г. Бенковски поискал от събранието на Оборище да гласува пълномощие на апостолите, за да решават те въпросите на въстанието. Това пълномощно им било необходимо, за да могат своевременно да пресичат и обезвреждат всички пакостни колебания в навечерието на въстанието. Бенковски ясно схващал, че съдбата на въстанието трябва да се намира в сигурните ръце на най-решителните и последователни революционери. Това имало първостепенно значение за въстанието. Селските представители подписали пълномощието. По такъв начин Г. Бенковски осъществил на практика идеите на демократическия централизъм.

Изразителите на колебливите настроения отначало се противопоставили срещу исканото пълномощие. Завързал се разгорещен спор. Тогава Бенковски застанал със сабя в ръка пред всички и запитал:

— Аз искам да ми отговорите право, искате ли вие бунт или желаете да останете мирна рая на султана?

— Бунт, бунт! Бунт и свобода желаем — извикали всички представители с изключение на някои колебаещи се.

За разрешаването на спора в полза на Бенковски най-голямо значение имала революционността и политическата зрялост на голямото мнозинство народни представители, изразители на верността на масите към великите демократически идеи на Ботев и Левски, а също така голяма роля изиграл авторитетът на последователния революционер Г. Бенковски. Получавайки пълномощието, той доказал на колебливите представители, че е силен с доверието, подкрепата и любовта на народа към него. Това пълномощно той употребил само в интерес на народното дело — за предпазване на въстанието от колебанията и предателствата на неговите спътници.

Като полагал клетва пред събранието, Г. Бенковски произнесъл прочувствена реч. Очевидецът Захари Стоянов описва как когато Бенковски се обърнал с думите: „Многострадални братя! Земята, която ние тъпчем, е напоена с невинна българска кръв, проляна от нашите 500-годишни душмани . . .“, всички представители паднали на колене и очите им се премрежили със сълзи. Това показва голямото обаяние, което имал Бенковски. Той умеел

не само да организира и ръководи масите, да предвижда, но и да намери най-късия път до сърцата на хората.

Събранието решило да се вдигне повсеместно въстание и да се изостави неправилната тактика на ограничаване само с четнически действия. За център на въстанието бил избран град Панагюрище, определен за седалище на главния военен съвет, който ще ръководи подготовката и ще проведе въстанието.

По предложение на Бенковски било решено също, че ако организацията бъде разкрита и властите предприемат арести, ще се вдигне незабавно въстание, за да не се позволи на врага да обезглави ръководството на организацията. Първите, които се вдигнат на въстание, се задължават да уведомят веднага другарите си в съседните села, за да направят и те същото.

Само след няколко дни това решение трябвало да се изпълни: предателска ръка посочила на властта въстаническите ръководители и тя взела мерки за арестуването им.

Още при първия опит за арестуване на Тодор Каблешков и другарите му в Копривщица, било изпълнено решението на събранието. На 20 април (стар стил) 1876 г., десет дни преди набелязания срок, въстанието било обявено. Първата пушка гръмнала в Копривщица и заедно с нейния гръм се разнесла вестта за дългоочаквания бунт. Същия ден революционният комитет в Панагюрище получил от Тодор Каблешков писмо с кървав знак, в което се известявало, че съгласно решението Копривщица е въстанала, за да не се позволи арестуването на местния революционен комитет. Писмото завършвало с думите: „Ако вие, братя, сте били истински патриоти и апостоли на свободата, то последвайте нашия пример и в Панагюрище."

Георги Бенковски прочел писмото пред комитета и веднага извикал: „Бунт! Въстание! Скоро, Бобеков, свикай стотните, удряйте камбаните! На оръжие!"

Бенковски със своя авторитет и жар увлякъл всички. Заповедите му за обявяване на въстанието с изстрели и камбанен звън били изпълнени веднага.

В същото време Бенковски наредил да се разпратят прокламации и кървави писма на всички страни, за да се дигне на оръжие целият окръг. В Панагюрище била установена начело с Бенковски народна революционна власт, наречена Временно правителство.

На селяните, които тоя ден били в града на пазар, Бенковски наредил, като си отидат по селата, да разкажат на комитетите за видяното, да накажат със смърт селските пъдари (които навсякъде са били най-ненавиждани шпиони на турската власт и мъчители на селяните), да ударят камбаните и клепалата и когато се съберат всички, да им се прочете писмото с кървавия знак. Премахването на пъдарите било извънредно наложителна мярка, правилно оценена от Бенковски с оглед на разпалване на революционната решителност и бдителност на масите. Физическото унищожение на врага не позволява на въстаниците да търсят обратен път: сега те трябва да вървят само напред, на борба за живот и смърт.

Въстанието пламнало от Стара планина до полите на Родопите. Панагюрище, Батак, връх Еледжик и други пунктове били превърнати в укрепени лагери на въстаниците. Бенковски сформирал чета (или, по-точно, главен щаб) все от конници, с които се отправил за селата, за да ръководи борбата и да въодушевява зле въоръжените въстаници за героични подвизи в неравните битки срещу башибозука и модерно въоръжените турски войски, настъпващи с артилерия и кавалерия.

Първоначално четата се състояла от панагюрски юнаци, които, яхнали на коне, още на 20 април 1876 г. започнали обиколка по селата. Вечерта същия ден четата отишла в с. Мечка, дето била посрещната най-тържествено от населението. Из средногорските дебри ечала песента на четниците „Ха, народ поробен", която била подета от учениците в селото. Прокънтял и мощният възглас на селяните „Да живей!", с който те поздравявали любимия си войвода Г. Бенковски. Много селяни и селянки в знак на почит и обич към своята първа войскова единица правели поклони пред конниците и се трупали да целуват ръцете им.

Застанал пред всички на кон, Бенковски произнесъл прочувствена реч, която развълнувала още повече селяните. След това Бенковски проверил дали е изпълнено нареждането му за ликвидиране на пъдаря и като получил утвърдителен отговор, заповядал да се изпратят 20—25 души в Панагюрище, за да работят на укрепителните съоръжения, а останалите селяни да приберат семействата, храните и добитъка си и да вървят в тората към укрепения лагер. В полунощ четата напусна-

ла селото, изпратена с песни и възторжени приветствия. В редовете ѝ постъпили 25 души доброволци от с. Мечка. Не след много тя била посрещната с камбанен звън, запалени борики и тържествено шествие от населението на с. Поибрене. И тук развълнуваните посрещачи коленичили на земята и говорили с радостни сълзи: „Честити бяхме да срещаме българска войска! Сега и да умрем, вече няма да ни останат очите отворени!“ Селяните накичили калпаците на четниците с паунови пера, изразявайки по такъв начин своята голяма любов към въстаническата войска и нейния войвода. И тук въстаниците изпълнили предварително нареждането на Бенковски за премахване на пъдаря, който в последните дни се заканвал на българите, че са дигнали нещо глава, но 50 души само за неговия нож нямало да стигнат. Когато чорбаджиите в селото научили, че съдбата на пъдаря е решена, побързали да го предупредят да избяга. Той обаче дотолкова бил самоуверен в силата на властта и сигурността на правото си, че не повярвал и останал. Както навсякъде другаде, така и в Поибрене чорбаджиите предателствували на едро и дребно, за да се застраховат пред турската власт. По първи петли четата напуснала Поибрене, включвайки в редовете си нови 30—40 доброволци. Сега вече тя наброявала 80—100 души. Третото село, в което отишла, било Мухово. И тук посрещането ѝ било също така тържествено.

Тук Бенковски показал своя последователен демократизъм в отношението си към малцинствата. На циганите в Мухово той заявил: „Живейте и се радвайте на пълна свобода!“ Те му се отблагодарили горещо не само с думи, но и с дела, изработвайки усърдно ножове и пушки за въстаниците. Това те правели и преди въстанието, без да издадат нито дума на турските власти.

Призори на 21 април четата се отправила към естественото укрепление, наречено Градището, на връх Еледжик. Там се събрало въстаналото население от околните села. Напускайки Мухово, четата имала твърде внушителен вид и тук тя приела нови 30—35 доброволци, а при Еледжик към нея се присъединили нови въстанически групи. По пътя си четата извършила нападение срещу турското село Махалите. На пленените турци Бенковски казал: „Върнете се в селото си и разкажете на своите съселяни за нашите добри намерения и за брат-

ската любов, която храним към мирните мюсюлмани. Кажете им, че нашата цел не е да нападаме сиромасите и угнетените селяни, били те българи или турци. Ние сме въстанали не против мюсюлманството изобщо, а против кръвопийците паши и кадии, които са общи врагове и на двата народа."

Вечерта четата, наброяваща вече около 200 души, свърнала към Панагюрище. По пътя четниците наблюдавали първите горящи села, запалени повечето от самите българи, за да не бъдат разграбени от врага. Четата пристигнала в Панагюрище в походен ред, с песни и овации. Пред Бенковски се явил комендантът на града и му рапортувал. Ликуването на населението нямало граници. На другия ден станало освещаването на знамето, извезано от Райна Попгеоргиева, която станала знаменоска на четата. Г. Бенковски произнесъл реч, в която изложил единствено правилната тактика на въстанието — настъпателните действия. „Ние трябва да бъдем навсякъде — казал той — ... да действуваме по такъв начин, щото да смутим неприятеля още в началото на борбата. Най-голямо внимание трябва да се обърне на селата, на селските ни бунтовници... Ето защо става необходимо и да се определи една подвижна чета от най-решителни юнаци, която да обикаля от село на село, да насърчава и поддържа духа на населението..."

Четата се състояла от най-подбрани стрелци, най-издръжливи, решителни и самоотвержени въстаници.

Наред с формирането на четата Г. Бенковски неуморно се грижел за укрепителните работи около Панагюрище, извършвани с най-голям ентусиазъм от мъже и жени. Той поръчал държавен печат, за да повдигне самочувствието на народа, и същевременно извънредно предвидливо наредил на панагюрските комисари (военния съвет) да организират изнасянето на хранителни и други запаси в скривалищата из гората.

Вечерта на 22 април с. Петрич помолило щаба в Панагюрище да му прати помощ, понеже селото било заплашено от многобройни турци и черкези. Четата начело с Бенковски, наречена от населението Хвърковатата чета, се отправила за с. Петрич. Тя се движела с предна и задна стража. Революционни песни огласяли Балкана. Въодушевлението на четниците нямало предели.

Минавайки отново през с. Мечка и с. Поибрене, четата пристигнала в с. Петрич. Цялото население излязло да я посрещне. Наредени по двама, четниците влезли в селото с песента „Не щеме ний богатство..." и с развято знаме. Цялото село тържествувало. Всички сваляли калпаците си в знак на почит, а мнозина коленичили на земята и плачели от радост, че доживели да видят българско знаме.

След това Бенковски организирал извършването на укрепителните работи. Както в Панагюрище, така и тук мъже, жени, младежи и момичета с песни и гайди излезли около селото с мотики и лопати и започнали да копаят окопи. Майсторите железари и дърводелци се заловили да изработят 3—4 дървени топчета.

Тук Бенковски показал своята изключителна строгост относно въздържанието на въстаниците. Когато той забелязал, че петричани поднасяли на четниците стомни с вино, пламнал от възмущение, заповядал да излеят виното, арестувал трима провинени и обявил пред цялата чета, че забранява всякаква употреба на вино или ракия. За неизпълнение на тази заповед, заключил той, ще бъде налагано смъртно наказание. Сам Бенковски давал пример на пълно въздържание в дните на въстанието. Във всяко отношение той бил извънредно строг и взискателен към себе си, безупречен в частния си живот, зорко бдял за своята и на другарите си революционна чистота и народни добродетели.

При Петрич станали няколко сражения. Първата победа, извоювана с помощта на Хвърковатата чета, била отпразнувана със спонтанно веселие: по всички окопи засвирили гайди, момци, моми, старци и баби се наловили на хоро. А след това всички започнали работа по укрепяване на селото.

След победата Бенковски изпратил писмо до противника, в което обяснил целта на въстанието: извоюване на човешки правдини, граждански свободи и равноправие между всички народи — и българи, и турци, и всички други. Писмото започвало с думите: „Топрак кардашлар! Сегашното правителство е тиранско: то без разлика тъпче правата на всички без разлика на народност и религия...", и завършвало с призив за съвместна борба срещу султанския деспотизъм. Отговор обаче не бил получен.

Когато първото черешово топче било готово, въстаниците го окичили с цветя и изкарали на една рътлина срещу многобройната турска войска, разположена край с. Мирково. Първото изпробване на топа станало нощем. Рев и свистене на кантарджийския топуз, употребен вместо снаряд, раздрали нощната тишина. Изплашена от присъствието на Хвърковатата чета и гърма на топа, турската войска напуснала позицията си още през нощта. На следните дни се водили упорити боеве срещу башибозуци и черкези. Въстаниците разбивали противника и го преследвали надалеч, като му нанасяли големи загуби.

На 25 април въстаниците от укрепения лагер на връх Еледжик извикали Хвърковатата чета на помощ срещу настъпващата огромна войска и черкезки пълчища. Четата полетяла натам. Няколко четници били отделени да извършат опожаряване на селата Смолско и Каменица. Това се налагало с оглед да се осигури отбраната на въстанието. Разиграли се покъртителни сцени: 60-годишен селянин от Каменица, сраснал със своя дом, но милеещ повече за свободата, извикал: „Да бъде!“, изтърсил запалената си лула върху сламения покрив на къщата, раздухал пламъка и за да разгори по-силно огъня, излял в него котел с ракия. Нямало жертва, която да не били готови да дадат довчерашните роби, за да изкупят блещуваната свобода.

Населението от селата около връх Еледжик напуснало домовете си и се прибрало в укрепения лагер. Тук под ръководството на Гено Телийски от с. Церово били отбити много атаки на башибозуци и черкези. След идването на Хвърковатата чета в лагера турската войска, която се появила преди това под Еледжик, изчезнала. Ентусиазираните въстаници отпразнували това с буйно хоро, най-голямото по време на въстанието.

Въстаниците бдително охранявали всички подстъпи и непрекъснато изработвали оръжия. В устроения от тях арсенал се приготвяли черешови топчета, ножове и саби, ремонтирали се стари пушки и пищови. Тук чуковете и пилите се въртели в сръчните ръце не само на български майстори, но и на циганите-ковачи от съседните села, които заедно с българите дошли на Еледжик.

Бенковски направил основен преглед на укрепленията, арсенала, жилищата и стражите на Еледжик, дал нареждане да се организира въстаническа полиция, която

да бди за реда и да не допуска промъкването на шпиони в лагера. Той наредил да откарат в Панагюрище за предаване на военен съд едно черкезче, което, преоблечено като шопче, се промъкнало в лагера, за да шпионира и там било заловено.

Бенковски заповядал да се сформира една дружина от част от въстаниците на Еледжик, която да разруши мостовете по шосето от Ихтиман за Пазарджик и да прекъсне телеграфната линия. Въпреки че месеци наред работил денонощно и напрегнато, Бенковски и сега не преставал да проявява изключителна енергия, съобразителност и предвидливост.

На 26 април вечерта в щаба на Г. Бенковски пристигнало известие от с. Белово, че околните села са готови да въстанат, но трябва да видят въстаническата войска и войводата, за да се решат. Хвърковатата чета напуснала Еледжик и се отправила за Белово още през нощта, за да разпали въстанието и в оня край. Пътят ѝ през тъмните гори бил осветляван от пламъците на горящите села. Четата минала през с. Сестримо. Както навсякъде, така и тук населението я посрещнало с възхищение, радостни сълзи, възторжени възклицания и ентусиазъм.

И тук Бенковски дал нареждане за въоръжението, за организиране отбраната на селото, за укриване на храни в гората за населението в случай на нужда и др. След като четата приела в редовете си няколко въоръжени сестримци-доброволци, тя продължила своя път.

В Белово, където била крайната станция на цариградската ж.-п. линия и управлението на експлоатацията на горите, Хвърковатата чета била посрещната освен от българското население и от много чужденци. Особено радушна била славянската колония в Белово: далматинци, сърби и др. Възторжените посрещачи били, както описва един очевидец, „не от учените и ситите, а от работниците и идеалистите, хора от средна ръка“. Между посрещачите имало и много италианци, които си поставили български калпаци, с лъвски знаци. Развълнувани, всички с почитание гледали Г. Бенковски, като войници своя командир. Щом четата приближила до посрещачите, тя била оглушена от мощни възгласи: „Живио“, „Вива капитан Бенковски“, „Да живей!“ и „Ура!“. В Белово се състояла среща на чужденците с въстаниците и войводата. Някои от чужденците

били участвували във въстания в собствените си отечества и сега изявили горещо желание да постъпят в редиците на Хвърковатата чета и били приети. Между тях били и далматинците братя Кръстю, Иван и Георги Некланович, Стефо Л. Радоеч, братя Джуро и Сава Давидович, Иван Шутич с жена си Йонка (българка), немецът Албрехт и др. Включването им в четата било истинско тържество.

Разбира се, и народните врагове — чужденци, тия, които Бенковски нарекъл „наши неприятели и шпиони на Турция и на своите правителства", се застъпвали един за друг. Един австрийски поданик, инспектор на горите, се явил при Бенковски, за да иска освобождение на арестуван турчин, негов гавазин.

— Ако ти си немец и ако твоят господар е неограничен деспот в земята си, аз съм българин и немилостив бунтовник в страната на своето бащино огнище! Аз заповядвам тук. Скоро да доведеш турчина, че ей сега ше метна въжето на врата ти!... — отговорил Бенковски, изразявайки своята национална и революционна гордост, своя пламенен патриотизъм и омраза към врага.

Един сърбин изпял песен, която съчинил за прослава на Г. Бенковски. В нея се казвало, че откъм Панагюрище се е задал тъмен облак; сред облака летял орел с огнени крила; облакът бил Хвърковатата чета, а орелът — войводата Георги Бенковски. Докато пял песента си, сърбинът три пъти прекъсвал, задавен от радостни сълзи.

Към четата се присъединили десетина момци от Белово и доброволецът Тодор Хайдутинът от Разлог, прочут хайдутин по Рила.

Един баща завел сина си в щаба и казал: „Това е моето скъпоценно богатство; аз само това мога да дам за в полза на милото ни отечество..." Така била изразявана безпределната любов на народа към родината и готовността му да даде най-свидното за нейната свобода.

От Белово Хвърковатата чета се отправила по обратен път за Еледжик през с. Ветрен. По пътя я пресрещнало 16-годишно момче, босо и одърпано, избягало ратайче от господаря си, извеждайки скритом коня му. То молило да го приемат в четата. Въстаниците взели само коня, а него, като малко, карали да се върне. Момчето

жално заплакало и целувайки ръцете на четниците, отправяло горещи молби да го приемат. Спирайки за минута пред тази сцена, Г. Бенковски казал: „Най-после, оставете го да дойде с нас! Може би под тия скъсани дрипи да се крие нещо.“ И той не се излъгал. Малкият доброволец запазил своя висок дух и в най-тежките дни на поражението.

Когато четата пристигнала в с. Ветрен, заварила селото напуснато от населението. Само 15—20 души били оставени за охрана. Бенковски им наредил да прекъснат телеграфната линия. Извън селото било проведено упражнение по стрелба — мерене в нишан. От 100 пушки само половината дали изстрел. Започналите непрестанни дъждове, примесени със сняг, измокрили или наелажнили недоброкачествения барут и той вече не можел да се подпали. Положението на въстаниците станало твърде тежко.

В това време пристигнали слухове за първите тежки неуспехи на въстаниците. От Ветрен Хвърковатата чета отишла в лагера на връх Еледжик, където заварили въстаниците с отпаднал дух. До тях стигнали известия, че Клисура и Петрич са претърпели поражение и са опожарени. На 29 април под Еледжик се появила редовна турска пехотна войска с 2—3 планински оръдия и много башибозуци и черкези.

Бенковски повел всички въоръжени въстаници и ги разположил на една височина срещу вражата войска, която заемала друга височина. Той не позволил да се открие огън, понеже оръжието, с което разполагал, не можело да бие до неприятеля, а бойните припаси трябвало да се пестят. Противникът не се решил сам, без подкрепления, да нападне, въстаниците и в очакване на помощ се оттеглили към Ихтиман.

От Панагюрище пристигали един след друг куриери и известявали за съсредоточаването на войска и многоброен башибозук срещу града. През нощта срещу 30 април цялото поле под Еледжик светнало от огньове, а небето над Родопите сияело злокобно от огромните пожарища. Новият ден донесъл откъм Родопите ехтежа на топовни гърмежи и зловеща гледка над Панагюрище — издигнат до облаците стълб от тъмносив дим.

Съгласно решението, взето от разширения военен съвет, свикан на Еледжик на 1 май, още същия ден Бенковски с Хвърковатата чета се отправил на помощ на

панагюрци. На еледжишките въстаници Бенковски казал прочувствени прощални слова. Той им съобщил, че свещеният дълг го зове с четата в Панагюрище, дето над братята-въстаници върлува турски ятаган. Като им помогне и като отблъсне неприятеля, четата отново ще се върне в лагера. В нейно отсъствие всички да бъдат сговорни, да се слушат братски и с общи усилия да се трудят за успеха на народното дело.

Четата минала през Поибрене и Мечка и сутринта на 2 май при изгрев се озовала на връх Лисец, отгдето въстаниците видели цялото Панагюрище, потънало в огън и гъст дим. Тяхната помощ закъсняла. Тук пред грозната картина на разгроменото въстание Бенковски изрекъл известната мисъл, че целта е постигната вече: В сърцето на тиранина е отворена такава люта рана, която никога няма да заздравее; сега никой не ще може да спре Русия да извоюва нашата свобода...

На Лисец Бенковски направил опит да събере разбитите сили на панагюрци, но не успял. Въстаниците се пръснали да помагат на разбягалите се из гората свои близки. Същевременно той изпратил куриер да иска помощ от Копривщица, но тя била обсадена от башибозуците и той се върнал без резултат. Целта на Бенковски била да организира силите за неколкодневен отпор и да не слага преждевременно оръжието в IV окръг, за да не се навреди с това на въстанието и в другите окръзи. Но силите не стигали за такъв отпор. Очевидният разгром на въстанието парирал волята и решителността на оцелелите въстаници. Те мислили вече за спасение от огъня и ятагана на врага, а не за продължение на борбата. При това положение щабът на четата взел решение на връх Лисец да освободи тия от въстаниците, които искат да останат при нуждаещите се от помощта им стари майки и бащи, поругани сестри и съпруги, мили рожби и братя, а с останалите да се прехвърлят през Стара планина в Търновско. Там те се надявали че въстанието е успешно, и искали да отдадат последните си сили. Оставането им в окървавена Тракия било вече ненужно.

Но походът в Стара планина не излязъл успешен. Пътувайки в мъгли и дъжд, натъквайки се на засади и потери, за няколко дни четата се разкъсала на групи. Групата, с която бил Г. Бенковски, била заведена от

предател в турска засада в Тетевенския балкан и там на 12 (25) май войводата Г. Бенковски намерил своята геройска смърт.

Озверелият враг тържествувал: главата на Бенковски била отсечена, набучена на кол и разнасяна из селата, за да се всее страх и трепет сред населението. Народът обаче почел паметта на Бенковски, мълчаливо, обявявайки го за светец. Както по тия места, където загинал, така и в Средногорието, където посветил своите сили, способности и живот на борбата за освобождение, народът тачел името на Бенковски като своя най-скъпа светиня.

Главата на Бенковски била изпратена на турските управници в София и там погребана, а тялото му било заровено в Тетевен. Така завършил своя бурен живот Георги Бенковски — най-бележитият организатор и ръководител на Априлското въстание, войводата на Хвърковатата чета — основното ядро на въоръжените сили на въстаналия през април 1876 г. български народ.

*
* *

Името на Бенковски остана безсмъртно в паметта на българския народ. От неговия пример на всеотдайна служба на народа се вдъхновяваха всички народни борци. Не случайно в борбата против монархо-фашистите и хитлеристките окупатори много партизански отряди носеха името на Георги Бенковски: в западното Средногорие — една партизанска бригада, в източното — една дружина от Първа Средногорска бригада, в Родопите — една дружина от бригада „Васил Коларов", Червенобрежкият, Видинският и други отряди. Когато партизаните от отряда „Чавдар" провели акция в с. Петрич, посрещнал ги беловлас старец и казал, че е щастлив да доживее да види последователите на Бенковски и Хвърковатата чета, които помни от детските си години.

Вдъхновявайки се от великото дело на Бенковски и продължавайки революционните традиции на априлските герои, на Септемврийските въстаници от 1923 г., на народните партизани от 1941—1944 г., българските трудещи се възторжено изграждат с трудови подвизи и

всестранни успехи своята социалистическа родина, земята на която е напоена с кръвта на хилядите борци и герои. Сред тях на почетно място стои организаторът, ръководителят и първият герой на Априлското въстание, бележитият революционер-демократ и републиканец, безсмъртният народен син Георги Бенковски.

———

Редактор: Ангел Тодоров
Техн. редактор: Стефан Христов
Коректор: Нина Велчева

Дадена в производството на 26. X. 1955 г. Подписана за печат на 16. XI. 1955 г.
Формат 84 x 108¹/₃₂. Печ. коли 2. Авт. коли 2·84. Изд. коли 1·52
Тираж: 5,000. № 2026. *Цена 0·55 лв./1955 г.*

Държавен полиграфически комбинат „Д. Благоев"

0·55 лв.
Цена 1955 г.